

СПЕЦИФІКА СОЦІОЛОГІЇ ЯК НАУКИ

Серед наук соціогуманітарного спрямування, що функціонують в сучасному суспільстві і попит на знання яких постійно зростає, особливе місце займає соціологія. Маючи відносно молодий вік, вона користується серйозним авторитетом у суспільній, груповій та індивідуальній свідомостях, вдало поєднуючи при цьому належний теоретичний рівень і високу практичну спрямованість. Подібне поєднання для строгого наукового знання є не таким вже й частим, особливо якщо це стосується власне людського буття. Соціологію цікавить суспільство як небіологічна форма організації сумісного життя людей. Вона акцентує увагу на людиномірний характер суспільних процесів, намагається зрозуміти, як протікає (відбувається, здійснюється) життя індивідів та їх різноманітних об'єднань у суспільстві, чим вирізняється воно на кожному з етапів історичного поступу – від первісного ладу до сучасності та в різних суспільствах, що співіснують в один і той же історичний період (українське, російське, французьке, американське тощо). Соціологія досліджує функціонування суспільства в контексті існування одних людей серед інших, особистості серед інших особистостей. Суспільство тут постає як соціум, як продукт життєдіяльності людей, буття якого розвертається у просторі та часі.

Соціологія як наука (в її розумінні О. Контом) виникає тоді, коли, з одного боку, у суспільстві накопичилось багато проблем (управлінських, політичних, економічних, організаційних та ін.), які об'єктивно потребували відповідних знань для свого вирішення (тобто сформувалась суспільна потреба в такій науці), а з другого – склалась критична маса знань про суспільні процеси, їх специфіку. Знання ці мали розпорошений характер і більшою чи меншою мірою були вкраплені, входили до складу відносно самостійних на той час форм знання – економічних наук, права, філософії, історії, літературознавства, етнографії тощо. О. Конт і став тією людиною, яка усвідомила об'єктивно існуючу потребу в необхідності створення спеціальної науки про суспільство. До того ж варто пам'ятати, що на час «проголошення» соціології наукою знання про природу відрізнялось досить високим рівнем систематизації та обґрунтування (особливо це стосувалося математики, астрономії, фізики). Хоча власна

історія соціології починається лише в 30-і роки XIX ст., її передісторія сягає в глибину віків. Відліком для останньої може бути час, коли наші предки почали усвідомлювати принципову відмінність функціонування природи і суспільства (приблизно середина I тисячоліття до нашої ери). Знання про суспільство, які поступово накопичувались за довгу історію розвитку людства до моменту інституалізації соціології як науки нерідко називають протосоціологією.

Хоча предметне поле соціології окреслено досить чітко – це суспільство, далеко не все так просто із визначенням її предмета. По-перше, варто пам'ятати, що існує низка форм знання (не всі вони є науками в строгому розумінні слова), пізнавальний інтерес яких також стосується сфери суспільства: філософія, історія, культурологія, політологія, етнографія, етика, економічні і правові науки тощо. І хоча кожна з них має власну площину бачення суспільних процесів, осмислює особливості буття різних сторін соціуму, специфіка власне соціологічного підходу до суспільства потребує спеціальної розмови.

По-друге, в соціологічній літературі, науковій та навчальній, до сьогоднішнього дня немає єдиної точки зору з приводу того, що ж саме конкретно вивчає, досліджує дана наука. Поширеним є підхід, в межах якого проводиться розрізнення об'єкта і предмета соціології. Його прихильники вважають, що об'єктом соціології є суспільство як система, що функціонує за власними законами, а предметом — окрема сторона цього об'єкта — соціальна сфера (сфера соціального). При цьому в ролі аргументів використовуються погляди основоположника соціології О. Конта, котрий трактував соціологію як науку про суспільство, а також той факт, що в умовах сучасної диференціації, множинності знань про суспільство функціонує багато наук, кожна з яких досліджує його конкретні сторони та аспекти.

Питання про зміст понять "об'єкт", "предмет" і "суб'єкт" належить до сфери філософії, в першу чергу такого її розділу як теорія пізнання. Тут поняття "об'єкт" розглядається у взаємозв'язку з поняттям "суб'єкт". Об'єкт — все це, на що спрямована активність суб'єкта. Остання може бути пізнавальною, практичною, оціночною і т.д. В ролі об'єкта може виступати будь-що (речі, процеси, природа, свідомість тощо) або будь-хто (вид тварин, індивід, об'єднання людей, суспільства тощо). Суб'єкт — це той, хто здійснює активність щодо об'єкта (індивід, група людей,

суспільство). Можлива ситуація, коли суб'єкт і об'єкт співпадають. Тоді має місце самопізнання або самоперетворення.

Щодо вживання поняття "предмет", то ситуація дещо складніша. Варіантів його використання декілька, найчастіше — як синонім поняття "об'єкт" і як сторона аспект об'єкта. Перший широко розповсюджений у науковій літературі, коли дається визначення того, що досліджує, вивчає та чи інша наука. Наприклад, предметом (далі йде назва науки – мовознавства, хімії, біології, астрономії тощо) є .... На мій погляд, у даній ситуації правильніше, логічніше використовувати не поняття "предмет", а "об'єкт". Адже йдеться про частину дійсності, яка виділяється конкретною наукою з метою її пізнання. А це ні що інше, як об'єкт. До речі, саме так через об'єкт — в окремих джерелах і визначається змістовне поле науки. Традиція звертатись до поняття "предмет" рельєфно проявляє себе в навчальній літературі. У підручниках і навчальних посібниках автори пишуть саме про предмет дисципліни (предмет вивчення) і лише іноді використовують замість цього терміну поняття "об'єкт". Трагедії в цьому немає, але очевидними є логічна некоректність і нестрогість використання понять.

Щодо другого варіанта вживання поняття "предмет", то він безпосередньо пов'язаний з тим, що кожен об'єкт має свою структуру. Різні компоненти цієї структури — це предмет дослідження окремих наук. Наприклад, людина є надзвичайно складним біосоціальним організмом. До сьогоднішнього дня немає єдиної, цілісної теорії людини, яка б описувала всі прояви її буття. І в той же час успішно функціонує більше двохсот наук і форм знання, кожна з яких досліджує окремі сторони людського існування — антропологія, психологія, фізіологія, етика, педагогіка та ін. Будучи спрямованими на один об'єкт — людину, всі вони мають власні предмети дослідження.

Приймаючи до уваги, що практично всі об'єкти пізнання мають свою структуру, враховуючи специфіку другого варіанта використання поняття "предмет", традицію, яка склалася в науці щодо вживання термінів "об'єкт" і "предмет", а також неможливість і недоцільність постійно обговорювати відмінність між ними, використовуватимемо надалі при визначенні змістовного поля науки поняття "предмет".

Як же бути у світлі вищесказаного із змістовним полем соціології? Зрозуміло, що її дефініція шляхом однозначного посилання на об'єкт і предмет вивчення не витримує критики. Оскільки інтереси соціології пов'язані з функціонування суспільства, що досліджується великою кількістю наук, то вичленити її специфіку можна, виділивши пласт питань, які вивчає саме соціологія і які не входять до сфер інтересів інших наук. При цьому нам не обійтись без співвіднесення соціології з колом принаймні найбільш близьких до неї форм знання — філософії, історії, політології, етики, економічних і правових наук тощо. Зробити розвернутий аналіз такого співвідношення, на жаль, не дозволяє обсяг статті.

Виділимо найсуттєвіші моменти, що стосуються предмета соціології. По — перше, соціологія, на відміну від інших наук, досліджує суспільство як цілісність, як систему, що функціонує і розвивається за власними законами, що кардинально відрізняються від законів природи. Тобто вона дає не фрагментарне — це роблять інші науки, що вивчають окремі сторони, аспекти суспільного життя, а системне знання про суспільство. Якщо перші орієнтовані на компоненти структури суспільства (економіку, політику, право, мораль тощо), то соціологію передусім цікавить цілісність цієї системи, механізми її функціонування і зв'язки між цими компонентами.

По великому рахунку соціологія "має справу" до всього, що відбувається у суспільстві, але при цьому не дублює змістовні поля і функції інших наук. Вона аналізує явища, події та процеси в контексті їх включеності в цілісний суспільний процес. Наприклад, досліджуючи економіку як одну зі сфер суспільства, соціологія не займається безпосередньо економічними питаннями — собівартістю продукції, розміщенням продуктивних сил, енергомісткістю виробництва, експортно-імпортними операціями, інвестиціями і т. д. Її цікавить місце і роль економіки у суспільному житті, вплив на інші суспільні сфери, механізм зв'язку з ними і, що найбільш важливе, наскільки економіка соціально орієнтована, тобто якою мірою вона впливає на добробут людей, сприяє підвищенню або ж, навпаки, пониженню рівня їх життя. Аналогічно своє трактування в соціології отримують і інші сфери суспільства — політика, культура, освіта, релігія, медицина і т.д.

По-друге, соціологія підходить до аналізу суспільства під особливим кутом зору — вона розглядає його як результат і водночас процес взаємозв'язків і взаємодій,

що існують між людьми та їх різноманітними спільностями. При цьому акцент робиться не на індивіда, а саме на об'єднання людей. Всі вони — сім'я, трудовий колектив, студентська академічна група, політична партія, клас, нація, місто, село тощо — вирізняються специфічними рисами, займають своє місце у суспільстві, відіграють різну роль як у житті окремої особистості, так і суспільства в цілому. Соціологія цікавиться й особистістю, але не в контексті її оригінальності, неповторності, а як представником, членом певної соціальної спільності. Оскільки взаємозв'язки і взаємодії між людьми мають надзвичайно складний і багатофункціональний характер, то, вивчаючи їх, соціологія тим самим досліджує механізми функціонування суспільства.

По-третє, хоча суспільство твориться людьми, є результатом їх діяльності, стосовно кожного індивіда та різноманітних соціальних груп воно виступає як об'єктивна реальність. Соціологія цю об'єктивність корелює, співвідносить з потребами та інтересами суб'єктів діяльності, осмислює великі і малі проблеми суспільного життя крізь призму життя людей, тобто "заземлює" їх на рівень конкретних просторово-часових умов людського існування. Так суспільне набуває статусу соціального. Соціологія осмислює суспільство саме як соціальний організм, досліджує його соціальну природу та соціальні параметри буття. Феномен соціального, соціальні аспекти функціонування компонентів структури суспільства, життєдіяльності великих і малих груп людей, природа, місце і роль різноманітних соціальних інстинктів — далеко не повний перелік вузлових проблем соціології як науки. Соціальне замикає на себе всю соціальну тематику. Є більш ніж достатньо підстав для висновку, що соціальне — основна проблема соціології, смислове ядро цієї науки.

Враховуючи виділені вище моменти щодо предмета соціології, можна дати визначення цієї науки. *Соціологія* — наука про суспільство як соціальну систему, механізми його функціонування, взаємозв'язки й взаємодії між людьми та їх різноманітними об'єднаннями.